

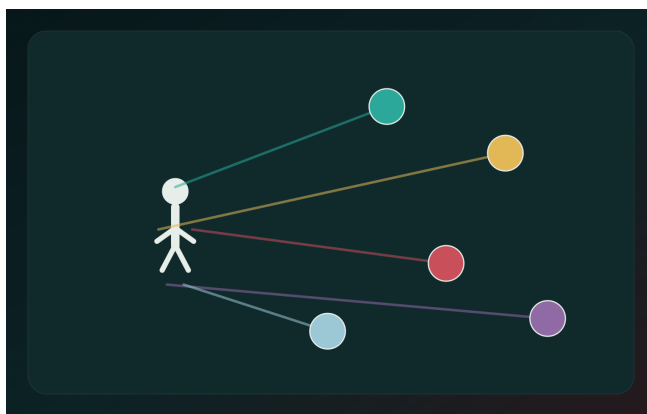
A mozdulatból lett metafora

Slug: a-mozdulatbol-lett-metafora | Publikálva: 2026. 06. 18. | Tags: Nyelv és kontextus, Testesült megismerés, Vizuális modellezés, Rendszertervezés

Egy politikai elemző azt mondja, hogy eltolódott a társadalom súlypontja. Egy közgazdász szerint lendületet kapott a piac. A menedzser áramvonalasítaná a szervezetet, az aktivista nyomást akar gyakorolni, a terapeuta pedig az egyensúly visszaállításáról beszél. A társadalomról me...

A társadalomnak hirtelen súlypontja lesz

Egy politikai elemző azt mondja, hogy eltolódott a társadalom súlypontja. Egy közgazdász szerint lendületet kapott a piac. A menedzser áramvonalasítaná a szervezetet, az aktivista nyomást akar gyakorolni, a terapeuta pedig az egyensúly visszaállításáról beszél. A társadalomról meglepően gyakran a test szavaival beszélünk. [1][2][3][4][5][6]

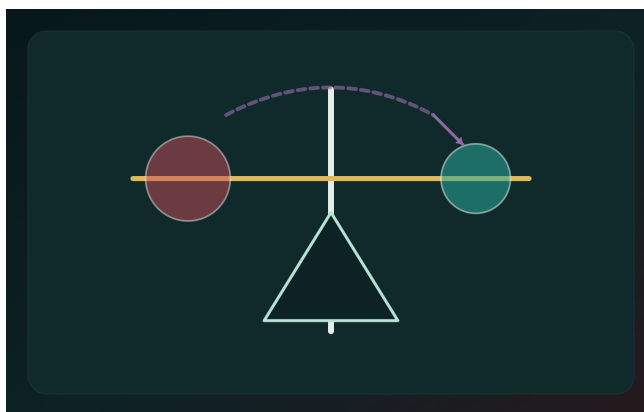
A mozdulatból lett metafora - body-to-society metaphor map

Ezeket a képeket többnyire észre sem vesszük. A mondat természetesnek hat, mert a mozgás, az erő, a fent és lent, a közel és távol, az akadály és az útvonal már jóval azelőtt része volt tapasztalatunknak, hogy absztrakt rendszerekről kezdtünk volna gondolkodni. A nyelv a testből kölcsönöz szerkezetet. Így válik egy politikai folyamat "megrekedt" üggyé, egy vitapartner "sarokba szorított" emberré, egy reform "előrelépéssé", a döntés pedig olyan ponttá, ahonnan "nincs visszaút".

A metafora itt nem költői dísz. Gondolkodási eszköz. Segít egy ismeretlen vagy túl bonyolult folyamatot olyan relációkban látni, amelyeket testi tapasztalatból ismerünk. Éppen ezért erős. És éppen ezért veszélyes. A testből származó kép úgy tud rendet adni, hogy közben csendben elrejt mindazt, ami nem fér bele.

Az egyensúly, amely sosem mozdulatlan

Az egyensúly metaforája azért erős, mert egyszerre ígér stabilitást és folyamatos korrekciót. A hétköznapi kép könnyen statikus: két serpenyő ugyanazon a magasságon, semmi sem mozdul. A testi egyensúly valójában állandó mikromozgás. Az idegrendszer, az izmok, a látás és a belső fül folyamatosan javítja az eltéréseket. A stabil test folyamatosan szabályozott; mozdulatlansága látszat.

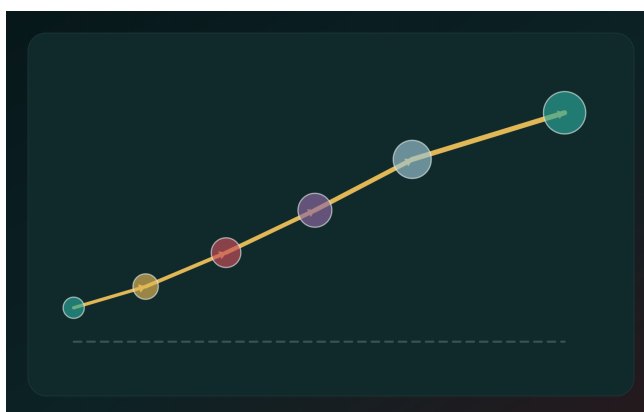
A mozdulatból lett metafora - dynamic balance system

Ha ezt társadalmi vagy intézményi helyzetre visszük át, az egyensúly nem feltétlenül középutat jelent. Lehet olyan működési tartomány, amelyben eltérő erők és érdekek kölcsönösen korlátozzák és korrigálják egymást. Egy fékekkel és ellensúlyokkal működő rendszer azért stabil, mert egyik szereplő sem képes következmények nélkül teljesen kiszorítani a másikat; az egyenlő erő nem feltétel.

A metafora azonban könnyen morális semlegességet sugall. Mintha minden konfliktusban a két oldal közötti felezőpont volna az igazság. Pedig az egyik oldalon lehet jogsértés, a másikon annak elszenvetője. Ilyenkor az "egyensúly" hamis szimmetria, korrekciós erő nélkül. A testi kép csak akkor segít, ha megmondjuk, melyik változók között keresünk működő stabilitást, és melyek azok az alapfeltételek, amelyekből nem engedünk.

Lendület és tehetetlenség

A lendület képe időt visz az állításba: azt sugallja, hogy a jelen állapotnak iránya és tehetetlensége van. Egy kampány, mozgalom, technológia vagy üzleti folyamat nem minden pillanatban indul nulláról. Korábbi döntések, beruházások, megszokások és várakozások viszik tovább. Ez a kép hasznos, mert figyelmeztet arra, hogy ugyanaz a beavatkozás eltérő állapotban más hatást válthat ki.

A mozdulatból lett metafora - momentum and inertia trajectory

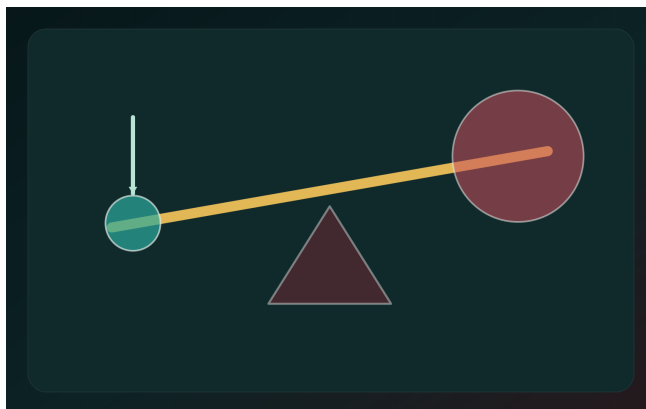
A fizikai lendület azonban pontosan definiált mennyiség. A társadalmi lendület nem az. Mit mérünk benne: támogatottságot, figyelmet, pénzt, intézményi beágyazottságot, utánpótlást vagy narratív erőt? Ha ezt nem tisztázzuk, a metafora könnyen körkörös lesz. Azért van lendület, mert sikeres; azért sikeres, mert van lendülete.

A tehetetlenség hasonlóan csábító fogalom. Egy intézmény valóban ellenállhat a változásnak a szabályai, érdekei és rutinjai miatt. De az intézmény nem anyagdarab. Emberek, hatáskörök, ösztönzők

és információs útvonalak alkotják. A metafora első lépésként jelzi a tartósságot, az elemzésnek viszont meg kell találnia, mi termeli újra.

Emelőkar és kis beavatkozás

Az emelőkar politikai használata megmutatja, hogyan válik kis beavatkozás nagy hatás ígéretévé. A rendszerelméletben, üzletben és társadalompolitikában gyakran keresünk olyan pontot, ahol kevés erőforrással nagy változás érhető el. Ez termékeny gondolat. Egy rosszul elhelyezett szabály, információs torlódás vagy ösztönző valóban egész működési láncot torzíthat. [10]

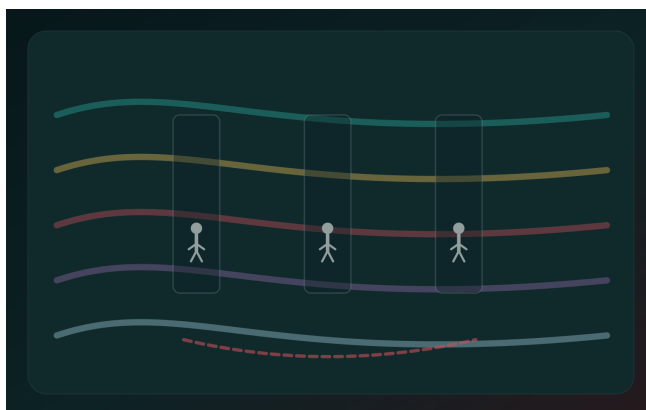
A mozdulatból lett metafora - lever and amplified effect

A fizikai emelőkar azonban szilárd pontot, ismert erőviszonyt és meghatározott geometriát feltételez. Társadalmi rendszerekben a támaszpont maga is mozoghat, a szereplők reagálnak a beavatkozásra, és a nagy hatás ellenhatást hozhat létre. A "leverage point" ezért nem mágikus gomb. Inkább olyan beavatkozási hely, amelynek környezetét, visszacsatolását és mellékhatását külön kell vizsgálni.

A metafora akkor válik veszélyessé, amikor azt sugallja, hogy a rendszer többi részét nem kell megérteni. Mintha elég volna megtalálni a megfelelő pontot, és a világ engedelmesen megmozdulna. A valódi emelőnél a rúd nem szervez ellenkampányt, a teher pedig nem változtatja meg saját definícióját. Az emberek igen.

Folyás, csatorna, torlódás

A folyás metaforája érzékeny a csatornákra, mégis hajlamos eltüntetni azokat, akik a csatornákat építik. Információ, pénz, figyelem, energia és munka "áramlik" szervezetekben. A kép segít észrevenni a torlódást, a szűk keresztmetszetet, az elszívárgást és az eloszlást. A folyamatot az egyes szereplők szándéka és az elérhető útvonalak együtt alakítják. [8]

A mozdulatból lett metafora - flow and hidden channel builders

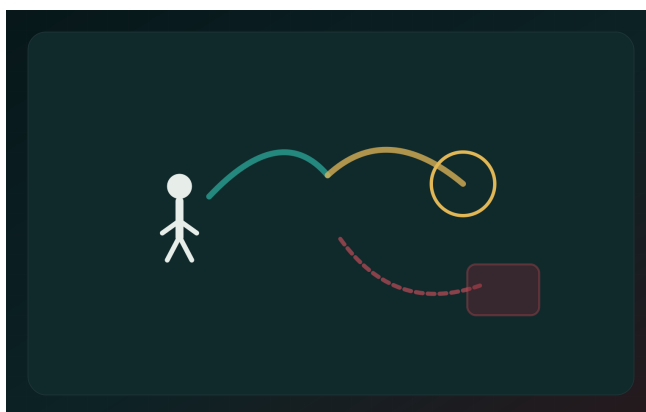
Mégis könnyű úgy beszélni az áramlásról, mintha természetes törvény volna. A pénz nem víz. Jog, tulajdon, szerződés, infrastruktúra és hatalmi döntés határozza meg, merre mehet. Az információ sem egyszerűen "szabadon áramlik"; platformok rangsorolnak, kapuk szűrnek, algoritmusok gyorsítanak, intézmények titkosítanak. A csatorna politikai tárgy.

A folyás nyelve továbbá azt sugallhatja, hogy a több mindig jobb. Pedig bizonyos rendszerekben a késleltetés, ellenőrzés és tartalék növeli a biztonságot. A túl gyors pénzügyi, információs vagy ellátási lánc sebezhető lehet. A kérdés több irányba nyílik: milyen minőségben folyik valami, milyen visszacsatolással és kinek a döntése szerint.

Harcművészeti képek

A harcművészetek különösen gazdag metaforakészletet adnak: középvonal, gyökér, elvezetés, engedés, ritmus, üres és teli oldal, ellenfél erejének felhasználása. Ezek a képek jól működhetnek konfliktus, tárgyalás vagy szervezet elemzésében, mert figyelmet irányítanak távolságra, időzítésre, állapotra és relációra.

A harcművészeti képek akkor hasznosak, ha kérdést adnak, és akkor veszélyesek, ha bizonyítékot színelenek. Az, hogy egy partner erejét gyakorlati helyzetben el lehet vezetni, nem bizonyítja, hogy minden politikai konfliktusban a "puha" stratégia működik. Egy tárgyalásban az ellenfél szándéka, intézményi hatalma és időhorizontja egészen más, mint egy fizikai gyakorlatban.

A mozdulatból lett metafora - martial metaphor question-proof fork

A metafora mégis termékeny lehet, ha operacionalizáljuk. Mit jelent itt a középvonal? A döntési csatornát? A nyilvánosság figyelmét? A kritikus erőforrást? Mit jelent az elvezetés: a konfliktus áthelyezését, a költség megváltoztatását vagy új szereplő bevonását? Amint ezekre válaszolunk, a kép lassan modellé válhat. Amíg nem válaszolunk, csak hangulatos tanács.

Tánc, vezetés és követés

A tánc nyelve szintén könnyen költözik át társadalmi viszonyokra. Vezetés és követés, ritmus, tér, partnerérezékelés, közös súlypont, improvizáció. A kép azért vonzó, mert az együttműködést időben változó koordinációként mutatja.

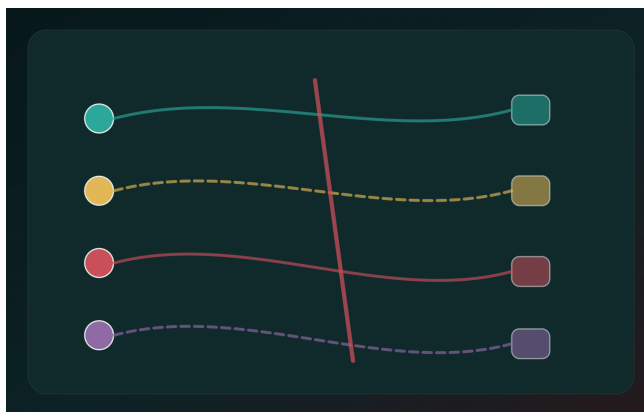
Csak hogy a táncban a szerepek lehetnek előre rögzítettek, cserélhetők vagy folyamatosan tárgyaltak. Ugyanez a különbség döntő szervezetekben is. A "jó vezető vezeti a táncot" metafora autoriter és együttműködő modellt egyaránt elfedhet. Ki választ zenét? Ki mondhat nemet? Van-e lehetőség szerepcserére? Mi történik, ha az egyik fél hibája a másik testére terhelődik?

A táncból származó kép akkor pontos, ha a kölcsönös érzékelést, az időzítést és az alkalmazkodást emeli ki. Akkor torzít, ha a harmóniát természetesnek, a konfliktust pedig pusztán ügyetlenségnek mutatja.

Sok társadalmi vita valós érdekellentét; táncként leírva ez könnyen eltűnik.

A metafora és a modell határa

A metafora nem modell addig, amíg nem tudjuk megmondani, melyik megfelelés hol törik el. A modell változókat, relációkat, hatókört és ellenőrizhető következményt ad. A metafora ennél lazább: egy szerkezetet átemel, és új kérdéseket tesz lehetővé. Ez nem alacsonyabb rendű funkció, csak más. [7]

A mozdulatból lett metafora - metaphor-model breakpoints

Egy jó metafora felfedező eszköz. Megmutatja, hogy egy szervezetnek lehet súlypontja, ha ezt döntési és erőforrás-koncentrációként értjük. Felveti, hogy egy mozgalomnak lehet lendülete, ha ezt tartós támogatás, hálózati növekedés és intézményi kapacitás együttese adja. A következő lépés azonban mérés, összehasonlítás és ellenpélda.

A rossz metafora lezárja a vizsgálatot. "A piac élő organizmus." "A társadalom egy test." "A vezető a fej." Ezek a képek könnyen hierarchiát természetesítenek, betegséggé minősítik az eltérést, vagy elrejtik, hogy a rendszer szereplői saját akarattal rendelkeznek. A nyelvi elegancia ilyenkor politikai munkát végez, csak nem vallja be.

Kulturális különbségek

A testi tapasztalat közös, de a belőle épülő metaforák nem teljesen univerzálisak. A kultúra, technológia és társadalmi gyakorlat meghatározza, melyik mozdulat válik alapképpé. A lovas társadalom más irány-, erő- és rangmetaforákat használhat, mint a gépjárműves, hálózati vagy digitális környezet.

Még a fent és lent sem ártatlan. Sok nyelvben a fent a jó, a hatalmas vagy a több, a lent a rossz, a gyenge vagy a kevesebb. Ez részben testi tapasztalathoz kapcsolódik, részben társadalmi hierarchiákhoz. A metafora használata ezért normát is közvetíthet. Amikor valakit "felemelünk", már értéket rendeltünk egy irányhoz.

A kulturális elemzés nem teszi érvénytelenné a megtestesült gondolkodást. Pontosítja. A test tapasztalata és a társadalmi tanulás együtt alakítja a fogalmi készletet. Ugyanaz a mozdulat más történetben más jelentést kaphat.

FD-szempontról: a metafora mint átmeneti híd

Az FD a metaforát átmeneti hídként kezelheti két állapottér között. Az egyikben testi relációk vannak: erő, irány, távolság, ritmus, egyensúly. A másikban társadalmi vagy fogalmi relációk: hatalom, hozzáférés, konfliktus, időzítés, stabilitás. A híd akkor működik, ha megnevezzük a megfeleléseket és a töréspontokat.

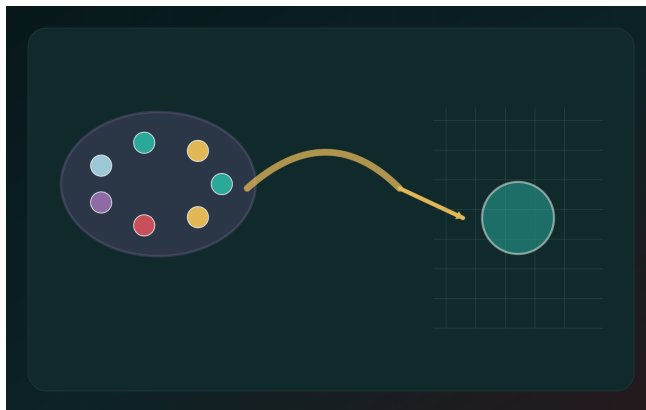
Ez a megközelítés megőrzi a metafora kreatív erejét anélkül, hogy bizonyítékká emelné. A testi kép

segíthet új változót észrevenni, de az állítás erejét nem a kép szépsége adja. A "súlypont" akkor lesz elemzési fogalom, ha megmondható, milyen döntések, erőforrások és kapcsolatok koncentrációját jelöli.

A többértékű kezelés itt is hasznos. Egy metafora lehet egyszerre szemléletes és félrevezető, termékeny és politikailag terhelt. Nem kell teljesen elfogadni vagy kidobni. Lehet hatókört adni neki.

Vissza a mérhető világba

A mozdulatból lett metafora akkor marad tisztességes, ha vissza is enged bennünket a mérhető világba. Elindíthatja a gondolkodást, segíthet szerkezetet látni, sőt új modellt is inspirálhat. A vizsgálat végén azonban tudnunk kell, mi maradt pusztá kép, mi vált ellenőrizhető állítássá, és melyik ponton kezdett a hasonlat saját életet élni. [9]

A mozdulatból lett metafora - return to measurable world

A test nem hazudik, de nem is magyaráz automatikusan. Tapasztalatot ad, amelyből a nyelv formát készít. A forma néha élesebb látást hoz, néha szép ködöt. A különbséget a használat fegyelve adja; az eredet önmagában kevés.

A társadalomnak lehet súlypontja - amennyiben pontosan megmondjuk, mit mérünk. Lehet lendülete - amennyiben nem felejtjük el, kik tartják mozgásban. Lehet egyensúlya - amennyiben nem keverjük össze az igazságosságot a felezőponttal. A mozdulat gondolkodási nyersanyag. A bizonyítás munkája csak utána kezdődik.

Hivatkozások

- [1] Lakoff, G.; Johnson, M. (1980): *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
- [2] Gibbs, R. W. (2006): *Embodiment and Cognitive Science*. Cambridge University Press.
- [3] Barsalou, L. W. (2008): "Grounded Cognition." *Annual Review of Psychology*, 59, 617-645.
- [4] Flusberg, S. J. et al. (2010): "A Connectionist Approach to Embodied Conceptual Metaphor." *Cognitive Science*, 34(6), 1136-1156.
- [5] Dijkstra, K. et al. (2014): "Embodied Cognition, Abstract Concepts, and the Benefits of New Technology for Implicit Body Manipulation." *Frontiers in Psychology*, 5.
- [6] Khatin-Zadeh, O. et al. (2023): "A Review of Studies Supporting Metaphorical Embodiment." *Behavioral Sciences*, 13(7), 585.
- [7] Schön, D. A. (1979): "Generative Metaphor: A Perspective on Problem-Setting in Social Policy." In: Ortony, A. (ed.): *Metaphor and Thought*. Cambridge University Press.
- [8] Gentner, D.; Gentner, D. R. (1983): "Flowing Waters or Teeming Crowds: Mental Models of Electricity."

In: Gentner, D.; Stevens, A. (eds.): Mental Models. Erlbaum.

[9] Barnett, S. M.; Ceci, S. J. (2002): "When and Where Do We Apply What We Learn? A Taxonomy for Far Transfer." Psychological Bulletin, 128(4), 612-637.

[10] Meadows, D. H. (1999): Leverage Points: Places to Intervene in a System. Sustainability Institute.